

Др Коста МИЛУТИНОВИЋ

БОКА КОТОРСКА 1797 — 1815.

Изванредно велики стратегијски и геополитички значај Котора и Боке уочили су многи не само југословенски него и страни историчари овог важног раздобља. Није претерано употребење Котора са Малтом. Француски историчар А. Сорел је писао: „Котор постаће у борби која настаје између Француске и Русије о првенство на Јадрану и на Истоку оно исто што је Малта у француско-енглеској борби за хегемонију на Медитерану, кључ, доминантан положај, симбол супарништва.“¹ Баш у ово бурно доба наполеоновских ратова — истиче немачки историчар Х. Вендел — „Котор је задобио ону важност, коју је имала Малта у борби Француза и Енглеза о доминацију на Средоземном Мору“.²

Општа декаденција Млетачке Републике у другој половини XVIII века имала је за неминовну последицу и опадање њеног поморства, које је вековима суверено доминирало на Медитерану. У колико је млетачко поморство постепено све више слабило, у толико је бокељско све боље напредовало. Некада се трговачка роба из Далмације у Италију преносила млетачким бродовима, а сада Бокељи својим бродовима успешно конкуришу млетачким. Услед наглог развоја поморства, поједини градови Боке се економски развијају и културно изграђују.

После Дубровника на јужном Јадрану економски су се понајуспјешније развијали градови Боке Которске, који су имали своје широке аутономије и повластице, своју разгранату трговину и своју флоту, која је пловила по далеким морима. Остали далматински градови имали су такође своје комуне с градским аутономијама, али нису били републике као Дубровник, нити су уживали такве повластице као градови у Боки.

Статистички подаци о поморству Боке врло су контрадикторни међу собом. Према једном документу, Бока је 1797. имала

¹ А. Сорел, *L'Europe et la Revolution Francaise*. Paris, 1904, 40.

² Н. Wendel, *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit*, 115.

300 бродова, наоружаних топовима, док их је 1805. располагала са 40 бродова мање. По другом документу, 1800. имала је 342 велика брода, а 1805. патентираних бродова 397, и непатентираних 290, са капиталом од преко једног милиона златних дуката изван Боке. Према другом извору, Бока је 1801. имала велики број разних бродова: 18 тартана, 44 полаке, 10 нави, 3 шамбека, 94 брика и бригантина, 1 пифан, 93 трабакуле, 5 коћа, 43 брацере, 47 рибарских барки, 764 веслачких барки, 1 галету; затим 238 капетана, 70 патруна трабакуле, 2651 морнара и 230 рибара.³

Према извештају аустријског генерала Брадија цару Фрањи II, бокељско поморство имало је 1805. године 400 патентираних и 290 непатентираних бродова са 238 поморских капетана и 3 000 морнара.⁴

Из изложених цифара јасно излази да је бокељско поморство за време млетачке ере и прве аустријске владавине представљало развијену и организовану економску снагу, која је условила свестрани привредни просперитет и културну изградњу Боке. Бројно поморство и разграната трговина створили су потребну материјалну основу за успешан развој архитектуре, о чему сведоче многобројне палате, цркве и манастири у градовима и већим местима Боке. Неимари Котора и других бокељских градова одлазили су и у друге југословенске земље и покрајине, и тамо подизали разне грађевине, које су све до данас остале прворазредни споменици културе и цивилизације ранијих векова.

Пад млетачке аристократске владе, с једне стране, и обрадовање нове, демократске владе у Венецији, с друге стране, одјекнули су у Боки Которској још јаче него у Далмацији. Блиске везе између Венеције и Боке давнашњег су датума. Млетачки револуционари увели су у нову демократску владу и три Бокеља (Матеја Ђорко, Иван Јововић, Иван Бујовић), који су имали и тај задатак да одржавају везе и учврсте односе између Венеције и Боке.⁵ Представници которске комуне сазвали су велики народни збор у Котору за 22. V 1797. Мишљења су била подељена и контроверзна. После дводневног већања и дискусија решено је само то да ванредни провидур Соранца остане и даље на свом

³ Т. Ербер, *Storia della Dalmazia del 1797. al 1814*, Zara, 1892.

⁴ В. Борђевић, *Црна Гора и Русија 1784—1814*. Београд, 1914, 147.

⁵ Ова тројица су покушавала на разне начине да придобију владу Петра I за Млетачку Демократску Републику. Т. Ербер (*оп. цит.*) претпоставља „да се Владика хтио послужити млетачким демократским елементима, да побуни особито православне у Боки, па да он сађе да посредује и тако посједне Боку...“ Међутим, Л. Томановић (*Догађаји у Боки Которској од 1797. до 1814*. Дубровник, 1922, 14) с разлогом одбацује ову претпоставку с оваквом аргументацијом: „Оваје писац тешко гријеши, јер Владичиној пастви у Боки није требало да је нико бунити, нити је тада било противу кога бунити је, него последице пада Републике његова се та паства осјетила сасвим слободном и сасвим природно здруженом са Црном Гором“.

положају и да се сачекају даље вести из Венеције. Под утицајем клера и једног и другог обреда агитовало се и овде против јакобинаца и „безвјераца“. На инсистирање народних маса из целе Боке, провидур је сазвао ново саветовање, на коме су имали већину противници јакобинаца и закључили да не признају демократску владу у Венецији и да замоле, ако устреба, црногорског владуку Петра I Петровића за помоћ против Француза.⁶

Становништво Боке Которске није било хомогено, него се делило по вероисповести. Православни елеменат упирао је све своје погледе у Цетиње и прижељкивао је сједињење Боке са Црном Гором. Католички живаљ, увиђајући све јасније да се Млетачка Република неће моћи још дуго одржати, гравитирао је према Аустрији и слао своје делегате генералу Рукавини, молећи га да окупира Боку као раније Далмацију. У то време стигао је у Црну Гору један авантурист, наводно црногорског порекла, који се представљао као гроф Вујић, дуго живео у Русији и имао велике планове да постане „краљ Илирије“.⁷

После пада Млетачке Републике народ Боке Которске разликовао се не само по својој верској припадности (две трећине православни, једна трећина католици), него и по својој класној подељености.⁸

Неки конзервативни историчари, већином клерикалци, упуштали су се више пута у произвољна уопштавања, повлачећи паралелу између припадника појединих вероисповести у Боки. Тако, на пример, покушавало се и са оваквим недопуштеним генерализацијама: „Православни елеменат по Боки прешао је у формалну анархију, а та се у Грбљу претворила у отворену буну, која је потрајала двије године (1802 — 1804). Навикао на патријархалан, примитиван живот, противан новим захтјевима, углавном држан у кметској зависности од господе, осјетио се сад слободнији, кад су попустиле узде власти, и тражећи једнакост задре у стара земљишта и посједе которске властеле и других бокељских имућника“.⁹

Пре свега „патријархалан, примитиван живот“ није био нека посебна специфичност само „православног елемента по Боки“, него је исто тако био својствен и католичком елементу;

⁶ В. Борбевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*. Београд, 1912, 139.

⁷ Г. Новак, *Покрет за сједињење Далмације с Хрватском*, 39.

⁸ А. Томановић (*оп. цит.* 13) пише: „Два разноврсна елемента била су између себе у отвореној борби — јачи, рецимо сеоски, сматрао је Владуку за господара, а слабији, грађански, управљао је своје погледе на Аустрију, у случају да Република коначно пропадне“. Међутим, у овој диференцијацији има одвећ смелих уопштавања. Није читава грађанска класа утирала своје погледе у Аустрију; један велики део грађанске класе био је оријентисан према Црној Гори и Русији.

⁹ П. Буторац, *Бока Которска након пада Млетачке Републике до Бечкога конгреса (1797 — 1815)* I. Рад ЈАЗУ, књ. 264, 1938, 187.

али са том допуном да су тим и таквим животом живеле само сељачке масе и једне и друге вероисповести, док су и племићка и грађанска класа живеле једним сасвим другим начином живота, који није био ни патријархалан, ни примитиван. Исто тако, не би се смело рећи да је само православно елеменат био „противан новим захтјевима“ и да је само он „држан у кметској зависности од господe“, него би и овде требало уочавати класне разлике; конзервативаца било је не само међу православнима него исто тако и међу католицима, а феудални систем био је подједнако тежак и неподношљив и једнима и другима.¹⁰

Било је националистички оријентисаних историчара који су покушавали да повуку оштру разлику између политичког менталитета православних и католичких Бокеља: „Православни је свијет у Боки равно својом политичком оријентацијом према вјери. То је био поглавит и скоро ексклузиван мотив (...) Зато је православно елеменат нагињао само Русији, а преко ње и помоћу ње надао се Црној Гори, чији је владар фунгирао уједно и као духовни поглавица православног житељства у Боки. У католика је вјерски моменат истина врло важан, али углавном не одлучује, барем не редовно, и поготову не носи ексклузиван карактер“.¹¹ Ово није тачно. Као што је било православних клерикалаца тако је било и католичких. Као што је било православних ексклузивиста, тако је било и ултрамонтанаца. Уопште узевши, покушаја наметања уније било је знатно више него покушаја преобраћања у православље. Према томе, верски моменат играо је код католичких Бокеља важнију улогу него код православних.

Раније се претпостављало да је Грбаљска буна имала искључиво српски карактер и да бокељски Хрвати у њој нису учествовали. Међутим, према архивским истраживањима, то је била заједничка српско-хрватска буна, у којој се спомињу „и имена неких которских грађана католичке вјере, који су мрзили на которску властелу и зато намигивали бунтовницима“. Међу овим Которанима истицао се Антун Фруска, поузданик владике Петра.¹² Грбаљска буна имала је истовремено и дубоке социјално-економске мотиве, у првом реду борбу против феудалних привилегија, а одмах затим вековну тежњу Бокеља за сједињењем са Црном Гором. Аустријска команда у Котору је одмах осетила ове, на први поглед прикривене тенденције, и зато је с оружаном

¹⁰ Између двојице грађанских историчара, которског бискупа П. Бурторца и далматинског владике Н. Милаша, постоји уочљива сличност: обојица учени архивски истраживачи, али обојица теолози и клерикалци, који полазе са својих конзервативних професионалних позиција.

¹¹ П. Бугорац, *оп. цит.* I, 226.

¹² В. Борђевић, *Црна Гора и Русија*, 62.

силом угушила ову буну. Да то није ишло ни брзо, ни лако, показује чињеница да је буна ипак потрајала скоро две године.¹³

Значајна је претпоставка да је Грбаљска буна подстицана из Црне Горе, и то од самога владике Петра I и његовог секретара, Дубровчанина Франа Долчија. То потврђује један поверљиви извештај, који је 23. IX 1804. упућен у Беч, и у коме се изричито тврди: „Могao сам дознати, да је Владика са опaтом Долчијем потицао покрет међу заведеним поданицима, чије је дјеловање вазда зависило од његове воље (...) Њеки сукривци првих злочина својевољно су се предали, али главни кривци ходили су и слазили из Стањевића, гдје су били храбрени на отпор. Отуда је слиједило, да онај крај привидно изгледаше подложен, али у ствари одан иностраном Митроносу“.¹⁴ На то указује и чињеница да су — после завршене истраге — многи Грбљани били кажњени, али да су се главне коловође, Буро Дољаница и Јован Зец, „склонили у Црној Гори“.¹⁵ Према многим индицијама изгледа да је Грбаљска буна тада само „привидно угушена“, али да главни узроци нису уклоњени.

Грбаљска буна представљала је не само својеврсни национално-ослободилачки покрет, који је имао за крајњи циљ сједињење Боке са Црном Гором, него и класни, сељачки устанак против феудалаца, који су економски експлоатисали сељачке масе и доводили их до крајњег незадовољства, који је дошао до изражаја у оружаном побуну.

Бока Которска за време прве аустријске владавине сматрала се посебном покрајином (провинцијом) и административно није била потчињена Намесништву у Задру. Нова, ћесарско-краљевска влада у Задру имала је шест већника, од којих је сваки имао свој ресор, али у њихову компетенцију није спадала Бока Которска. Управитељи Боке дописивали су се са дворском канцеларијом у Бечу (секцијом за Далмацију и Боку) без претходног одобрења задарске покрајинске владе.

Нови аустријски управљачи применили су на покрајине, које су добили после пада Млетачке Републике, једну врло сложену тактику. И поред свег толерирања локалних аутономија и старих привилегија, нови аустријски управљачи ипак нису успели да прикрију централистичко-апсолутистичке тенденције бечке владајуће класе. Бокељске аутономне тежње покушале су да се супротставе увођењу нових наслова општина, које постају „ћесарско-краљевске“ („*Cesareo Regia*“ или „*Imperiale Regia*“). Неке општине, не само православне него и католичке, уложиле су и протесте против ових нових наслова, али без жељеног дејства.

¹³ G. Galzigna, *La Ribellione delle quatre conte di Zupa negli anni 1802 — 1804*. Zara, 1896.

¹⁴ Л. Томановић, *оп. цит.*, 44.

¹⁵ Т. Ербер, *оп. цит.*

За све време владавине цара Фрање II у свим аустријским земљама и покрајинама били су изложени прогонима чланови и симпатизери „тајних друштава“, у првом реду слободни зидари (масони), за које се претпостављало да су присталице идеје француске револуције. Сви су они сматрани за јакобинце и противнике Аустрије. Позивајући се на царски декрет од 27. IV 1801, пуковник Гаус, војни заповједник Боке, наредио је да сваки чиновник обавезно мора да потпише и преда писмену изјаву да не припада никаквом тајном друштву, а уколико припада да ће из њега одмах иступити и да се ни под којим изговором неће поново учланити.¹⁶ Било је прописано да се писмена изјава мора дати под заклетвом и потписник има исказати да није у вези ни са једним тајним друштвом ни у земљи, ни у иностранству. Надлежне власти биле су обавезне да овако састављене изјаве пошаљу дворској канцеларији.

Међутим, и поред свих ових ригорозних превентивних мера, остало је и после тога у Боки и Далмацији чланова и симпатизера „тајних друштава“, који су се не само одушевљавали „опасним идејама“ него су их и даље илегално ширили и распростирали.

Везе руске флоте, која је у време наполеоновских ратова оперисала у водама Јонског и Јадранског мора, са бокељским бродовима датирају од маја 1803, када је вицеадмирал Димитрије Сењавин на челу прве руске поморске експедиције из Севастопоља допловио на Крф.¹⁷ Од тада су везе изванредно разгранате и развијају се за све време руске управе над Боком од фебруара 1806. до августа 1807.¹⁸ Бокељски главари споразумели су се да ослободе Боку уз сарадњу Црногораца и уз помоћ руске флоте. Руски цивилни гувернер Боке, државни саветник Стефан Санковски предложио је вицеадмиралу Сењавину да уђе са флотом у Боку.¹⁹ Једна руска ескадра од шест фрегата с оружаним снагама допловила је у залив Росе, а затим је стигла још једна ескадра. У року од неколико дана Бока се налазила у руским рукама.²⁰

Карактеристичан је манифест гувернера Санковскога, обнародован у Котору 14. II 1806, у име рускога цара, који преузима „ову веома љубљену покрајину истога језика и исте крви руске, што тече по народним жилама“; затим препоручује свештеницима „да се повинују властима“; потврђује раније повластице

¹⁶ П. Буторац, *оп. цит.* I, 199 — 200.

¹⁷ Д. Лекић, *Спољна политика Петра I Његоша (1784 — 1830)*. Цетиње, 1950, 177.

¹⁸ И. Злоковић, *Поморство Боке за вријеме руске управе (1806 — 1807)*. Годишњак Поморског музеја у Котору, V, 1956, 111 — 124.

¹⁹ Д. Вуксан, *Записи*, Цетиње, XX, 1938, 193.

²⁰ F. Viscovich, *Storia di Perasto, Trieste*, 1898, 48.

општина и „повлашћена достојанства“; оставља на снази „муниципални штатут, грађански трибунал которски и савјет“; обећава формирање посебног „призивног суда“; потврђује „представнике народне“ у градским савјетима, покрајинске главаре, општинске капетане и судије „као под бившом млетачком владом“; потврђује кнезове грбаљске и осталих општина ове покрајине.²¹

Руска владајућа класа дубоко је сагледала политички и стратегијски значај Боке Которске. Нико мањи него сам цар Александар I назвао је Боку „једином позицијом, која би могла да заустави француске напоре против Истока“.²² Санковски је обећавао „да ће цар признати Боку за слободну републику као републику јонских отока и узети је под заштиту, а управљаће се по једном сенату, и Црна Гора ће је помагати“. Санковски је владици Петру I обећавао „да ће Бока бити сједињена са Црном Гором у једну републику под руском заштитом, а управљаће се сенатом, кому ће владика бити предсједник; својим духовним и политичким утјецајем и положајем постаће најнезависнији владалац у овоме дијелу Илирика...“ Међутим, ова обећања нису се остварила.²³

Руски манифест примљен је повољно од становништва Боке Которске, без разлике националности и вероисповести. Не само православне општине него и оне са мешовитим становништвом дочекале су манифест афирмативно. Тако, општина Пераста, у којој су католици били у већини, упутила је (17. III 1806) писмену изјаву, у којој је изразила своју захвалност „осјећајима највеће оданости“ за дате повластице.

Не само на почетку руске владавине, која је потрајала 17 месеци, него ни касније, када је та владавина престала и замењена француском, расположење народа није се променило. Сачувана је једна карактеристична декларација општинског већа града Пераста, датирана 23. VIII 1807, о руској владавини у Боки, у којој се констатује:

„Кроз то вријеме с нама се поступало са свом очинском добротом, јер нам нијесу биле повријеђене наше повластице, нити икакве прерогативе наших старих закона, него остадосмо у нашем миру,

²¹ Л. Томановић, *оп. цит.*, 68 — 69.

²² В. Борђевић, *Црна Гора и Русија*, XI — XII.

²³ Ранији историчари покушавали су да прикажу руску владавину над Боком кроз идеалистичке наочаре. Тако П. Буторац (*оп. цит.* I, 213) је писао: „Руска је запрема Боке била примљена у њезину становништву с великим одушевљењем. Усклици у народу нијесу престајали. Име се цара Александра непрестано понављало. Ускрс је на Савини, православном храму код Новог, прослављен најсвечаније молитвама, братимљењем двају сродних славенских народа, великом литијом (опходом), којој је изашло у сусрет и католичко свештенство, народним весељем и играма, при чему су руски морнари с ратних лађа постали предмет опће пажње.“

изуевши то што смо били угрожени од Црногораца и од грчког (православног) обреда ове покрајине, него ми се добро заштитисмо и управо нас је обезбиједила руска влада, па остадосмо неповријебени од сваког непријатељског нападаја. А када је након 17 мјесеци услиједио мир између Русије и Француске, били смо на силу, на највећу нашу бол и жалост, препуштени Француској, која је запосјела ову покрајину...“²⁴

У приступачној архивској грађи, међутим, нема аутентичних докумената о томе да су католички грађани Пераста као католици били „угрожени од Црногораца и од грчког (православног) обреда ове покрајине“ за време руске владавине над Боком. Нема веродостојних докумената на основу којих би се могло утврдити да су било Црногорци, било Бокељи, вршили притисак на католике да пређу у православље.

Руски управљачи у Боки знали су да постоји извештан антагонизам између православних и католика, нарочито између клерикалаца једнога и другога обреда, па су покушавали да делују помирљиво на стишавање религиозне анимозности на обема странама. У том смислу нарочито је карактеристичан проглас Санковског од 13. VI 1806, којим забрањује увредљиве изразе против католика, прокламује равноправност обеју вероисповести и упозорава оне, који се буду огрешили о ово наређење, да ће бити кажњени.²⁵

Бокељски католици за време руске управе не само да нису били прогоњени, него су примани и у државну службу. Било их је и на високим положајима. Тако, на пример, др Шимун Мазаровић, потомак старе и угледне бокељске католичке породице из Пераста, постављен је за руског изванредног посланика и опуномоћеног министра у Перзији.

Руски управљачи били су задовољни понашањем Бокеља у заједничком ратовању против Француза. То се јасно види из прогласа вицеадмирала Сењавина, датираног у Боки 24. IX 1806, у коме се изричито признаје Бокељима: „... благодарим вам што сте добро поступали са заробљеницима, и на сваки начин желим да се човјечанство и унапред не вређа“.²⁶

Било је историчара, који су покушавали разним произвољним документима да оспоре вековну нераздвојну повезаност Црне Горе и Боке: „Црногорски је владика, бавећи се обично при самој грбаљској граници, у манастиру Стањевићима, вршио на своју паству у Боки пресудан утјецај. А иза црногорског владике гледали су православни Бокељи идол Русије, која је у име „јединовјерства“ и заштите кршћанске раје наступала на Балкану за своје интересе, а Црногорци су под њезином заста-

²⁴ П. Буторац, *оп. цит.* I, 225.

²⁵ Исто, I, 228.

²⁶ Д. Милаковић, *Историја Црне Горе*, IV, 210.

вом улазили у бокељско приморје и захтијевали Боку за себе, иако има она тамо од Црнојевића (1423), кад се заправо почиње да формира Црна Гора, није припадала никад“.²⁷

Међутим, овде се губи из вида историјска чињеница да је Бока већ за време зетских краљева и владара из доба Немањића припадала Зети и Рашкој, и чинила са њима заједно једну нераздвојну органску управу. Ово сазнање о заједништву Боке и Црне Горе сазрело је и продрло дубоко у народну свест и Бокеља и Црногораца баш за време краткотрајне руске управе, која истина није била довољна да потпуно изгради и цементира то унутрашње јединство, али је дала путоказ и прокрчила пута за будућност.

Француска владавина над Боком, дужа од руске, потрајала је од 1807. до 1813. За то време бокељско поморство пролазило је кроз две фазе: под Дандоловом управом оно је углавном стагнирало; под Мармоновом и Бертрановом управом оно је назадовало услед врло неповољних услова, нарочито због сталних ратовања, гусарске опасности и проскрибовања бокељских помораца.²⁸ Уколико су ратови дуже трајали, утолико су економске прилике постајале све теже и сложеније.

Тешке порезе и контрибуције, које су француски управљачи наметнули становништву Боке Которске, изазвале су опште незадовољство и отпор у народним масама. У пролеће 1811. покренута је акција у неким бокељским општинама да се сазове збор, који ће изабрати изасланике да изађу пред Наполеона, да му се пожале на „несносне терете“. Власти то нису допустиле, али су накнадно дозволиле да се сазове народно веће (*il Consiglio nazionale*), које ће изабрати депутацију за Љубљану, да се поклони новоме гувернеру Илирских Провинција, генералу Бертрану, и да њему поднесе своје молбе и жалбе. Депутати су 14. IX 1811. изашли пред Бертрана, предали му своју „адресу поклоњивости“ и шест разних представака, у којима су му изнели социјално-економске, друштвено-политичке и културно-просветне проблеме и тешкоће Боке Которске и моле га да се код Наполеона заузме за праведно решење њихових молби и жалби. Бертран је депутацију љубазно примио, обећао да ће све представке савесно проучити и да ће се заузети да се тешко стање у коме се Бока налази поправи и побољша. Све је остало само на обећањима. Овакви „национални конгреси“ одржани су и у Котору и у Прчању, са новим молбама, жалбама и представкама, али је и даље све ишло по старом.

²⁷ П. Буторац, *оп. цит.* I, 188.

²⁸ И. Злоковић, *Бокељско поморство у вријеме француске окупације Боке (1807—1813)*. ГПМ Котор, IV, 1955, 95—110. С. Мијушковић, *Француско проскрибовање бокељских помораца*. ГПМ Котор, III, 1954.

Опште незадовољство народних маса у Боки све неповољнијим економским условима живота још више се погоршало услед регрутације за ратну морнарицу. Француски управљачи су високо ценили бокељске поморце и желели су да их придобију за себе. Када у томе нису успели, прибегли су обавезној регрутацији, која је изазвала оштро супротстављање Бокеља.

Католички клер био је у апсолутној већини одлучан противник француских управљача и прогласио је све Французе за „јакобинце“ и „безбожнике“. О томе речито сведоче, између осталог, многи памфлети, сатире, пасквиле, епиграми и други списи, написани на латинском, италијанском и нашем језику, који су се за све време француске владавине илегално ширили у Далмацији, Дубровнику и Боки. Неки од ових текстова сачувани су по историјским архивима, а неки су делимично и објављени.

Француски управљачи применили су у југословенским поморским земљама једну врло сложену тактику. Према статистици, они су у Далмацији затекли „нешто преко 200.000 католика, два надбискупа, десет бискупа, 3000 свештеника, редовника и редовница, 1200 цркава и капела и 54 самостана, али ни зрачка слободе вероисповести“. Као вешти политичари Французи су према датим условима и приликама, с времена на време користили супротности између католика и православних: „они су сменили један део трупа у Боки Которској, који се састојао већином од православних и, према томе, није био поуздан да се употреби против црногорских једноверника, и довели су католичке трупе. Али се ипак они нису устезали да прокламују слободу вероисповести и равноправност вере на целој линији“.²⁹

Забележене су многе појединости о верској толеранцији француских управљача према свим религијама. Иако католици, Французи су били објективни и у решавању међуверских односа. Премда сам није био франкофил, Герасим Зелић је изнео неколико карактеристичних примера њихове верске толеранције. Тако, између осталог, он спомиње ову епизоду, која се догодила приликом првог доласка генерала Мармона у Котор, после закључења Тилзитског мира (1807), када је и Бока припала Французима:

„Ту му се представе сви депутати и господа од римске цркве; но у исто вријеме дођу и депутати од стране славено-српског народа. Послије запита Мармон римске депутате, колико има у граду Котору римскије цркава и народа восточног вјероисповједанија. На ово му одговоре депутати да има римскије манастира и цркава 12, а душа около 500; у народа пак грчко-неунијатског једна црква и 1000 душа. Ту је Мармон остао зачуђен, одговарајући римскијем депутатима: каква је то правда, да у Котору има више народа грчкога него ли римскога вјероисповеданија, пак у Римљана толико цркава, а у Грка само једна?“³⁰

²⁹ Н. Wendel, *оп. цит.* 127 — 128.

³⁰ Житије Г. Зелића, III, 38.

Мармон је донекле исправио ову неправду на тај начин што је уступио женски бенедиктински самостан у Котору православној цркви. Француски управљачи су се трудили да заузму исти став и примене једнака мерила и према православнима и према католицима, у духу међуверске равноправности.³¹

Зелић је са архимандритом манастира Савине и са свештенством, као викар Боке Которске, на свечан начин осветио нову православну цркву у Котору 19. XII 1810. О овоме је Зелић детаљно обавестио епископа Краљевића и очекивао његову сагласност. Међутим, испало је сасвим друкчије: Зелић пише: „Ово моје писмо огорчи господина јепскопа до зла Бога, што сам ја без његовог допуштења осветио цркву у Котору...“ Краљевић му је због тога упутио „изобличителна писанија“. Због тога је дошло међу њима до огорчене преписке, али је Краљевић остао при своме да је Зелић кривац. Увређен и озлојеђен, Зелић је на то поднео оставку на свој викарски положај и упутио ју је маршалу Мармону, „губернатору од Илирије“, али му је овај није хтео уважити. После Мармоновог премештаја, Зелић се обратио његовом наследнику, генералу Бертрану, и послао му лекарско уверење с молбом да му уважи оставку. Шта је значио Зелић код народа и колико је Французима било изузетно стало да он и даље остане викар, можда најбоље показује чињеница да је Бертран лично допутовао у Боку да наговори Зелића да повуче оставку. После заједничке вечере Бертран је отворено запитао Зелића зашто хоће да се повуче. Овај му је одговорио: „Зато, што сам ушао у љета, што често болујем, и што ми ваздух бокешки не чини добра“. Бертран је покушао да га разубери: „Та ви јошт нијесте толико стари, а доста сте јошт јаки, можете служити.“ Међутим, Зелић је остао упоран: „Да ми и 10.000 франака дате на годину, опет не могу служити.“ После много одлагања и оклевања, инсистирања и мољакања, Зелић је издејствовао отпусницу и дозволу епископову од 16. XI 1811. да се може вратити у свој манастир Крупу, након 16 година викарске службе.³²

---

³¹ У једном делу историографије преовлађивало је мишљење да су француски управљачи запостављали католички клер, а фаворизовали православни. Ни овде се не сме уопштавати. Један католички бискуп, П. Буторац, износи детаље о томе да су два православна манастира, Прасквица (1812) и грбаљски манастир св. Богородице (1813), страдали од Француза, који „двојицу калуђера устријеле пред Будвом као присташе црногорског владике Петра I...“ По Бугорцу, и стародревни манастир Савина изгорно је за вријеме њихове владавине — „но у овом случају кривицом Француза није ничим утврђена“. (Оп. цит. II, 53.) О истом случају пише и Л. Томановић: „Прича се да су Французи запалили манастир Савину, али се то не налази нигдје записано (...) А факт је да је за вријеме француске владавине манастир Савина изгорно, али се то могло догодити и без ичије кривице.“ (Оп. цит. 121.)

³² Житије Г. Зелића, III, 47.

Давнашња жеља велике већине Бокеља да се сједине са Црном Гором делимично се остварила после Наполеоновог пораза у Русији. Владика Петар позвао је 8. IX 1813. Црногорце и Бокеље у оружани покрет против Француза. Под његовим руководством они су доспели до Будве. Ту се догодило нешто непредвиђено. Једна чета од 50 војника, граничара, Срба и Хрвата, са поручником Јованом Стошићем на челу, побуни се, побије француске офицере и на тај начин допринесе да Црногорци и Бокељи убрзо заузму Будву. Владика Петар пренесе овамо свој главни стан и одавде 24. IX 1813. упути проглас становништву Боке, Дубровника и Далмације на оружани устанак.³³

Од посебног је историјског значаја скупштина у Доброти од 10. XI 1813. На том је већању, после дуже дискусије, донесена Добротска конвенција, докуменат о сједињењу Боке и Црне Горе. Одлуку су потписали владика Петар и губернатор Вуко Радонић у име Црне Горе, с једне стране, и представници 16 бокељских општина, с друге стране.³⁴

На истој скупштини у Доброти, у којој је донесена и формулисана ова одлука, изабрана је и „централна комисија“, нешто налик на привремену заједничку владу за Црну Гору и Боку, под председништвом самога владике и са подједнаким бројем чланова из обе „провинције“. Међутим, чланове ове „централне комисије“ нису били солидарни у једном крупном политичком питању: у питању протектората. Владика је на своју личну одговорност, без знања и одобрења осталих чланова комисије, послао (20. XI 1813) сердара Саву Пламенца руском цару Александру I, с молбом да он прими Црну Гору и Боку под свој протекторат. Али, индискрецијом, за Пламенчеву мисију су дознали политички противници³⁵ и одмах ступили у противакцију: већ 9. XII 1813. они су у Доброти закључили да и они пошаљу

³³ У прогласу се, између осталог, каже: „Ко год буде с нама поступио као с непријатељима, биће сматран непријатељем општег добра; он ће бити прогањан као издајца, његова добра заплијењена.“ (П. Писани, *La Dalmatie de 1797. a 1815*, 413.)

³⁴ Одлука гласи: „Двије пограничне провинције Црна Гора и Бока заклинају се узајамно Господом Богом, да ће бити вјерне и свагда у сваком случају и догађају остати уједно састављене. Како су се сада предале под високо и моћно покровитељство трију савезних држава, Русије, Аустрије и Велике Британије, тако у име истих провинција њихови дотични главари изјављују, ако би игда политичке прилике принудиле једну или другу провинцију подложити се једној понаособ буди којој од речених држава, да ће обадвије дијелити исту судбину, то јест да ће се обадвије подложити се истој влади, уз оне погодбе и с оним повластицама, које су уживале и које надају се добити и унапријед.“ (Г. Новак, *оп. цит.* 89.)

³⁵ Пламенац је путовао преко Шибеника, отсео код далматинског владике Венедикта Краљевића и поверио му своју „мисију“. Наравно, Пламенац није ни слутио да се у међувремену одушевљени франкофил Краљевић преобразио у претерано ревносног аустрофила и о целом плану одмах обавестио намесника Далмације, генерала Томашића, а овај бечку владу и аустријског цара.

своју депутацију, али не руском него аустријском цару, с молбом да их он прими за своје поданике, а Боку као још једну аустријску провинцију. Они су о томе прво обавестили намесника Томашића у Задру, а затим и самог цара, молећи га да им призна старе привилегије и имунитете, да се ни једна промена неће извршити на штету привилегија, и да „град Котор буде главни град провинције, која ће зависити једино од царског двора у Бечу, а неће бити подложна другим провинцијама, а напосе не Дубровнику“.³⁶ Цар је благонаклоно узео к знању изразе њихове поданичке лојалности, али о њиховим условима није рекао ни једну реч.

После капитулације Котора (12. I 1814) и одласка Француза из Боке дошло је до оштрих супротности између два противничка тора: између аустрофила и русофила. Привремена влада и Централна комисија премештају своја седишта из Доброте у Котор, који сада постаје главно упориште русофила, док је база аустрофила и даље остала Пераст, најизразитији католички град у Боки. Главни стуб и подстрекач аустрофилске струје био је опат Јаков Брунаци, „обскрбљен комисијом аустријског надвојводе Фрање д'Есте“ и као такав „прегнуо својски да утре пут аустријском утјецају“. У једној представци општине Пераст (2. XII 1813) изричито се наглашава да се Брунаци увек залаже „на корист и узвишење вазда велике и узвишене аустријске куће“. Русофилској струји давао је подршку „руски кавалир Никић капетан гарде Његова Царског Величанства свију Русија и пуковник једне козачке пуковније“.

На другој страни католичке општине Боке предузимале су своје иницијативе. У начелу противне ранијој Добротској конвенцији, католичке општине покушале су да повуку донесене одлуке и да Боку присаједине — Аустрији. Неколико дана доцније, 11. XII 1813, католичке општине се обраћају једном представком своме протектору, надвојводи Фрањи од Есте, и моле га да издејствује да их цар прими у своје поданство. Описујући супротности између православних и католичких Бокеља, ту се каже, између осталог: „Већина би православних приватно била за Аустрију, али их одвраћа неки тајни покретач“.³⁷ Међутим, апсолутна већина православних Бокеља била је за Црну Гору и Русију. Сви извори говоре да је за Аустрију било свега неколико појединаца, који су сматрани за националне ренегате.³⁸

³⁶ Т. Ербер, *Storia della Dalmazia*, V, 19—20.

³⁷ П. Буторац *оп. цит.*, II, 99.

³⁸ У једном делу југословенске историографије преовлађивало је мишљење да су сви бокељски Хрвати за прикључење Аустрији. Према истраживањима В. Боровића: „Једино је у Боки сав православни елемент био за власт владике Петра и са њим један мали део католика, док је други део католика био и ту за Аустрију. Између Рисна и Пераста дошло је због тога и до крви.“ (*Историја Југославије*, Београд, 1933. 429.)

У којој је мери у то време постојао антагонизам између аустрофила и русофила у Боки показује, између осталог, нови поднесак католичких општина, који је њихов изасланик Петар Франов Луковић предао цару Фрањи II у Тројесу 22. II 1814. Тим актом се католичке општине поново обраћају аустријском цару „да се удостоји примити их у своје поданике, премда су неке поглавице православних општина и комуна исте покрајине загријани од којег странца, да се службено обрате другоме владару...“³⁹ Алузија је јасна: под „странцима“ подразумевали су се — Црногорци и Руси!

У четвртој тачки Луковићевог поднеска изричито се моли: „Да град Котор буде центар покрајине, који зависи само од Царског Двора у Бечу, а не подложен другим покрајинама, особито дубровачкој“. Нарочито је карактеристична десета тачка, која гласи: „Да ма кад било Ваше Величанство или Ваши насљедници не узходеду штитити ову покрајину, и ма због којег разлога било, да они не могу је уступити или њом располагати, него је оставити у садашњој слободи“.⁴⁰

Цар Фрањо II одговорио је већ 26. II 1814. на овај акт католичких општина: да је „дирнут изразима оданости“; да враћа Боки ранију аустријску владавину „које се тако радо сјећају“; да обећава становништву Боке „доказе своје очинске љубави“; да ће „повратак мира и слоге међу њима бити најдрагоцјенији доказ послушности и љубави“; да „у ту сврху рачуна с напорима њему оданих“ и да ће помоћи „свима средствима“, којима располажу „генерал и трупе, које смо већ упутили у вашу земљу, камо ће доћи да угуше смутње, које нас много жалосте“. Царске трупе су дошле у Боку и извршиле окупацију покрајине, али су проблеми остали нерешени.

Мисија сердара Пламенца код цара Александра није постигла жељене резултате. Пламенац је био примљен у аудијенцију, предао цару владицино писмо и молио га да прими уједињену Црну Гору и Боку под своје „очинско окриље“, да потврди „сједињење с Боком и да јој придружи Конавле са границом на Цавтат“. После дужег размишљања и колебања, цар је 20. V 1814. одговорио владици посебним писмом, у коме га прво уверава у своју наклоност, а затим му пише:

„...пошто је провиђење благословило напоре Моје и Мојих савезника и пошто смо повратили општи мир, могли смо обратити пажњу и на суседну Вам земљу Боку. Мислимо да смо на Ваше задовољство утврдили да та земља уђе у састав аустријске државе, под чијом је заштитом цветала (...) Према томе, позивам Ваше преподобије да у општем интересу не само не сметате поседању градова аустријским трупама, и да се са својим храбрим Црногорцима

³⁹ П. Бугорац, *оп. цит.* II, 103.

⁴⁰ Л. Томановић, *оп. цит.* 110.

вратите у своју земљу, него и да употребите свој утицај међу становницима Боке Которске односно безусловне послушности према одлуци савезних држава, уверавајући их да ће се очувати њихова права и привилегије.“⁴¹

Међутим, Павао Буторац, сасвим озбиљним тоном покушава да објасни уступање Боке разним произвољним причањима из народног предања.⁴²

Негативан одговор цара Александра одјекнуо је међу Црногорцима и Бокељима као „гром из ведре неба“. Губитак Боке обележен је и од једних и од других као национална трагедија. Сам владика учинио је последњи покушај. У писму од 26. IX 1814. владика се још једном обраћа цару овим вапајем:

„Црногорски народ, чувши из највишег решења Вашег Императорског Величанства да је суседна нам бокељска земља уступљена Аустрији, изгубио је сваку наду, коју је из древних времена полагао на Русију, и окривљује мене за своју несрећу, зато што је он од 1711, под мојим претходницима, митрополитима из моје породице Петровића, од Данила, Саве, Василија и од мене самог, увек упућиван на непоколебљиву оданост Русији, што је због таквог нашег вођења много пута страдао, и што је сада доведен до највеће своје несреће“.⁴³

Заузимање Боке Которске од стране аустријске војске није ишло ни лако, ни брзо. Први покушај (у марту 1814) није успео. Други покушај (у првој половини јуна 1814) представљао је читаву војну експедицију од разних родова оружаних снага. Херцег-Нови, Пераст и Рисан заузети су без већег отпора. Најтеже је ишло са Котором, јер су Црногорци и Бокељи са планина почели бацати огромно камење на аустријску војску, која се морала повући. Тек другога дана, када је аустријска флотила бомбардовала Котор са морске стране, владика Петар био је принуђен да понуди предају града. После пада Котора Бока је постала аустријска провинција. Црногорска управа над Боком

⁴¹ В. Борђевић, *Црна Гора и Аустрија 1814—1894*. Београд, 1924, 4—5. Објављујући ово писмо рускога цара у преводу, исти писац поставља ова питања: „... како га није стид потписати да отимљући Боку Которску по други пут од Црногорца чини задовољство црногорском владици?! (...) Колико цинизам захтевати од Петра I да се он не само врати у своју земљу, као да Бока не беше сада такође његова, него и да не смета аустријској војсци да поседне градове у Боци! Каква суровост тражити да Владика црногорски употреби свој утицај на Бокеље да се безусловно покоре таквој одлуци?!“

⁴² П. Буторац (*оп. цит.* II, 112) пише: „У Боци се још одржава досад неутврђена верзија да се лукави Метерних послужио женском интервенцијом, да склони Александра да напусти мисао на Боку. Свакако руски цар, иначе врло заслужан за ослобођење Европе од Наполеона, али променљиве ћуди, није био неприступачан онаквој врсти утјецаја. О томе у бокељским архивима нема ни алузije, то је уосталом и разумљиво већ ради саме деликатности предмета.“

⁴³ В. Борђевић, *Црна Гора и Аустрија 1814—1894*, 5.

трајала је око 8 месеци и није била лака због сталне ратне опасности и унутрашњих борби између појединих група и струја. Када је цела Бока освојена, дата је општа амнестија свим политичким кривцима.

У којој су мери Бокељи били незадовољни аустријским централизмом и апсолутизмом показује, између осталог, и занимљив покушај једне депутације бокељских општина која је — почетком децембра 1815. — путовала у Беч, била примљена у аудијенцију и настојала да заинтересује цара „да би се једино народним представништвом могле спријечити евентуалне самовоље власти“ и да би се једним покрајинским сабором (Congregazione Provinciale) „дало енергије народу, па би се придигао из садашњег ништавила“. Цар је депутацију љубазно примио и са слушао, али је све остало само на варљивим обећањима. Ни цар, ни кнез Метерних, ни министри бечке владе нису хтели ни да чују за захтеве о народном представништву и покрајинским саборима. Владајућој класи, цару Фрањи и његовим саветницима звонили су сви ти захтеви као „јакобински“ и „револуционарни“ остаци из Наполеонове ере, а они су били типични носиоци политике „Свете Алијансе“ и старог феудалног поретка. Друга аустријска владавина, централистичка и апсолутистичка, диригована од Метерниха, била је у сваком погледу тежа и назаднија и од старог режима млетачке сињорије.⁴⁴

---

⁴⁴ Чак и конзервативни историчари признају да је друга аустријска владавина била тешко подношљива и реакционарна. Тако *П. Бугорац* (*оп. цит.* II, 120) наглашава да су се Бокељи „опћенито преварили у својим надама. Старе су прерогативе бокељских мјеста и опћина помало укинуте. Опћинска аутономија модерном унификацијом законодавства није додуше укинута, али је била тек сјена старих повластица и компетенција из млетачке ере. Бока је постала огромна тврђава и важна база за аустријску ратну морнарицу“.

Résumé

BOKA KOTORSKA 1797 — 1815.

Par Dr. Kosta MILUTINOVIC

L'extraordinairement grande importance stratégique et géopolitique de Kotor et de Boka, beaucoup d'historiens, non seulement yougoslaves mais étrangers aussi, l'ont remarqué pendant l'importante époque des guerres de Napoléon. L'historien français A. Sorel et l'historien allemand H. Wendel ont comparé Kotor à Malte.

A cause du déploiement impétueux de la marine, certaines villes de Boka Kotorska se sont développées d'une façon économique et culturelle. Après Dubrovnik, sur la partie sud de l'Adriatique, les villes de Boka Kotorska se sont développées d'une manière économique avec succès, car elles avaient leurs larges autonomies et leurs privilèges, ainsi que leur commerce ramifié et leur nombreuse flotte qui naviguait dans les mers lointaines. Les autres villes dalmates avaient aussi leurs communes avec leurs autonomies locales, mais elles n'étaient pas républiques comme Dubrovnik, elle ne jouissaient pas non plus des privilèges comme les villes de Boka Kotorska.

Durant les guerres de Napoléon, à Boka trois gouvernements se sont succédés, chacun avec ses spécificités: premièrement l'Autriche, puis la Russie et à la fin la France. Au cours des guerres, Boka a beaucoup souffert. Après la guerre, Boka est retombée sous la domination autrichienne. En vain, Boka envoyait des délégations à l'empereur à Vienne et priait son congrès provincial (Congregazione Provinciale). L'empereur recevait les députations très aimablement et les écoutait, mais tout est resté seulement sous promesses. A l'empereur et à ses ministres toutes ces demandes ont paru comme celles des »jacobins« et des restes »révolutionnaires« de l'ère de Napoléon. D'ailleurs, ils étaient les porteurs typiques de la politique de la »Sainte Alliance« et de l'ancien ordre féodal. Le second gouvernement autrichien, centraliste et absolutiste, dans l'esprit du système méditerranéen, était sous tous les rapports encore plus dur et plus réactionnaire que l'ancien régime de la seigneurie de Venise.